

Antropolojide sınıf ve toplumsal cinsiyet gerilim hattında Marksist ve feminist yaklaşımlar

Pervin Yanıkkaya Aydemir*

¹Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Bölümü, İstanbul

Geliş tarihi: 31.01.2013
Kabul tarihi: 15.05.2013

Öz: 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren sosyal bilimlerde yaşanan siyasi, kuramsal ve pratik kriz sonrasında kapitalizm öncesi toplumların oluşumuna odaklanan Marksizm ile toplumsal cinsiyet ve kadının ikincilliğine odaklanan Feminizm'in aradığı yanıtlar antropolojik yaklaşımların çalışma alanına uygun düşmüştür. Zengin bir araştırma ve çalışma çeşitliliğine sahip olan bu iki kuramın antropolojik izdüşümlerini inceleyen bu yazıda her iki kuramın öncelikle antropolojiden beklentileri, daha sonra her ikisinin toplumsal cinsiyet ve sınıf ekseninde antropolojiye yaklaşımları ele alınacaktır. Her iki kuram da üretken ve birbirini tamamlayan, hatta birbirine olumlu katkılarda bulunan bir gerilim hattından beslenen eleştirel yaklaşımları benimsemektedir. Her ikisi de politik bir duruş sergileyen bu akımların, Marksizmler'in temel kuramını sadece kapitalist topluma sınırlanmaktan kurtarma arzusu, Feminizmler'in ise *farklılıkları* odak noktasına yerleştirerek her geçen gün daha çok toplumsal yaşamın cinsiyete dayalı çözümsüzlüklerine bir yanıt arayışı içinde olması antropolojinin hem kuramsal hem de siyasal açıdan zenginleşmesine önemli katkı sağlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Marksist antropoloji, feminist antropoloji, sınıf, toplumsal cinsiyet

Marxist and feminist approaches in the tension line of class and gender in anthropology

Abstract: The answers sought by Marxism, focusing on formation of pre-capitalist societies and by Feminism, focusing on gender and subordination of women following the political, theoretical and practical crisis in social sciences after the second half of 1960s have fitted well with the field of anthropology. By reviewing anthropological projections of both theories with a rich array of research and studies, the present paper aims to discuss their expectations from the field of anthropology, and their approach to the anthropology in the axes of gender and class. Both theories adapt a critical approach, incorporating a tension which provides a productive and complementary background, sometimes positively contributing to each other. While both taking a political stance, it appears that *Marxisms* trying to make their basic theory set free from being constrained to the capitalist society only and *Feminisms* increasingly producing more and more by making *diversities* its focus will continue to enhance anthropological perspectives employing a political power to seek answers to the deadlocks of social life.

Key words: Marxist anthropology, feminist anthropology, class, gender

* Yazışma adresi: Yeditepe Üniversitesi Antropoloji Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, 26 Ağustos Yerleşimi, 34755 Ataşehir, İstanbul (eposta: pya.aydemir@gmail.com)

Giriş

1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren Batı merkezli sosyal bilimlerin yaşamaya başladığı siyasal, kuramsal ve uygulama alanlarındaki krize özellikle bu hareketli dönemde öne çıkan iki önemli düşünce akımının, Marksizm ve Feminizm'in eleştirel bakış açılarıyla çözüm bulma çabasına girdiğini görmekteyiz. Gerek Marksizmler gerekse Feminizmler hem kendi içlerinde hem diğer düşünce akımlarıyla hem de birbirleriyle tartışarak kuramlarıyla ortaya koydukları iddiaların tarihsel ve toplumsal izlerini sürmeye çalışır. Marksist düşüncenin kapitalizm öncesi toplumların oluşumuna odaklanan araştırmaları (Özbudun, Şafak ve Altuntek, 2006:212) ve feminist düşüncenin toplumsal cinsiyet ve kadının ikincilliği ile bu ikincilliğinin evrensel olup olmadığına odaklanan araştırmaları (Collier ve Yanagisako, 1989:27) toplumlar arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları irdeleyen antropoloji disiplininin çalışma alanıyla kesişir.

Peter Pels ve Lorraine Nencel'e göre hem Marksizm hem de Feminizm aslında antropolojide politik projeyi açığa çıkarmıştır ve ikisinin epistemolojik yaklaşımları da benzerlikler taşır; ilki insanların küresel anlamda kapitalist baskıya boyun eğmesini açıklamaya yarayan kuramsal bir düşünce peşindeyken, ikincisi kadının evrensel olarak ikinciliğe itildiği varsayımından hareket etmektedir (1991:10). Klasik antropoloji, sömürgecilerle işbirliği yaptığı tartışması ve emperyalizmle ilişkisi açısından eleştirilere maruz kaldığında Marksizm ve Feminizm bu politik işbirliği konusunda sessiz kalmamış, ancak Pels ve Nencel'e göre her ikisi de antropoloji alanında kendi bilgi politikalarını sorunsallaştırmada başarısızlığa uğramıştır.

1950'lerin sonlarında kaleme aldığı *Anthropology Today: The Flight from Materialism and Evolutionism* adlı makalesinde Evelyn Reed, antropolojinin içinde bulunduğu durumu ve İngilizce konuşulan dünyada gelişiminin ne yönde olduğunu sorgular; antropolojinin o dönemde alması gereken yolun, en uzak geçmişi, yani her şeyden önce ilk toplumsal grubun hayvanlar dünyasından ortaya çıktığı kritik dönemeci ayrıntılı bir şekilde ele almasında yattığını vurgular (1957:57). Aynı şekilde, feminist devrim arayışı içindeki Shulamith Firestone da "cinsiyet savaşı dinamikleri analizinin Marks-Engels'in ekonomik devrim için yaptığı sınıf antagonizmi analizi kadar kapsamlı olması" gerektiğini savunur ve Reed'in görüşünü paylaşarak kadına yönelik baskının kökenine inmek için kayıtlı tarihin dışına çıkıp hayvanlar krallığına kadar geri gidilmesi gerektiğini öne sürer (1970:2). Bu şekilde Firestone Marksizm'i ve Feminizm'i var olan durumun açıklanabilmesinde tarihsel eleştiriye ve analizi mümkün kılan birer yaklaşım olarak konumlandırır. Firestone Marksizm ve Feminizm arasında kurduğu paralelliği şu şekilde geliştirir: "Tıpkı ekonomik sınıfların yok edilmesi alt sınıfların, yani proleteryanın ayaklanmasını ve geçici bir diktatörlükle üretim araçlarının ele geçirilmesini gerektirdiği gibi cinsiyete dayalı sınıfların yok edilmesi de alt sınıfın, yani kadınların başkaldırmasını ve yeniden üretimin kontrolünü ele geçirmesini gerektirir, böylece kadınlar kendi bedenlerine yeniden sahip çıkmakla kalmaz, aynı zamanda insanın üretkenliğini de kendi (geçici) kontrolü altına alır (1970:10-11)". Firestone'un işaret ettiği benzerlik, birbiriyle işbirliği içinde işleyen kapitalist sistemin ve ataerkil sistemin içinde gerçekleşecek kimi düzenlemeler ya da değişiklikler değil, her iki yaklaşımın da topyekûn bir dönüşümü öngörüyor olmalarıdır. Bu noktada, Marksist ve feminist yaklaşımların antropoloji disipliniyle kesişme alanlarını tartışmaya açmak gerekir.

Toplumsal, Ekonomik ve Siyasal Örgütlenmeler Ekseninde Antropolojiden Beklentiler: Akrabalık, Üretim, Mülkiyet, Cinsellik, Temsil, Eşitsizlik

Marksistler ve feministler 'kuram oluşturma ile etnografik çalışma arasındaki gerilimden beslenen' antropoloji disiplininin değişik şekillerde faydalanma yoluna gitmiştir. Marksist düşüncede ilk antropolojik çalışmaların izleri Marks'ın Kapital için ön çalışması niteliğindeki *Grundrisse* (1858) ya da *Pre-Capitalist Economic Formations* veya *The Ethnological*

Notebooks of Karl Marx (1972) ve Friedrich Engels'in *Ailenin, Devletin, Özel Mülkiyetin Kökeni* (1884) adlı eserlerinde bulunabilir (Özbudun, Şafak ve Altuntek, 2006:213). Marks ve Engels insan toplumunun evrimini inceleme yoluyla tarihin ve antropolojinin yeniden çözümlenmesini politik etkinliklerinin bir parçası olarak konumlandırmış ve kapitalizmin oluşumunu açıklamak için genel bir toplum tarihi ve kuramı oluşturmak istemiştir (Bloch, 2001: 11, 20). Toplumların iç çelişkileri çözdükçe gelişim gösterdiklerine inanan Marks ve Engels, Lewis Henry Morgan'ın evrim kuramından etkilenerek toplumsal dönüşümü sınıf mücadelesi yoluyla yeni toplumsal, siyasi ve ekonomik gelişme seviyelerine ulaşılan, devrimin belirlediği evrimsel bir süreç olarak kurgulamıştır (McGee ve Warms, 2012:12-13). Marks ve Engels'in antropolojiden beklentisi "kapitalizmde işler gördükleri tarihin genel yasalarının her zaman yürürlükte olageldiğinin kanıtlarını aramak" ve "19.yy kapitalizmine ayırık, hatta zıt kurum sistemi örneklerine ulaşabilmeye" yöneliktir (Bloch, 2001:26).

Marx ve Engels ile onu izleyen Marksistlerin antropolojiden bu beklentilerini karşılamaya çalışırken yaptıkları çalışmalar temel alındığında Marksizm'in antropolojideki konumunun belirsiz olduğunu vurgulayan Alan Barnard, evrim teorisine ve yayılmacılığa ek olarak Marksizmin toplumları, kendi kendini düzenleyen sistemler, ama devrimsel değişimle dönüştürülebilir sistemler olarak ele alma fikriyle işlevselliğe daha fazla dayalı olduğunu, farklı üretim tarzlarının kendi terimleriyle anlaşılması gereken ideolojiler gerektirdiğini söylemesi açısından biraz da göreci olduğunu, ayrıca yapısalcı öğeler de barındırdığını söyler (Barnard, 2004:80). Sınıfsız toplumdaki sınıflı-devletli toplumlara geçişle ilgilenen Marks ve Engels'e göre ilkel toplumlarda toplumun örgütleyici ilkesi olan akrabalık, kapitalist sistemlerdeki üretim ilişkileriyle karşıtlık gösterir (Bloch, 2001:23). Maurice Bloch, bu yüzden Marks ve Engels'in "kapitalizm-öncesi toplumlarda kadınların erkeklerden üstün, cinsel ilişkinin kısıtlanmasız olduğu, ebeveyn ve çocuklardan oluşan grubun mahremiyet ve tecridinin yerini çok daha geniş ve bölünmemiş bir grubun ortaklığının aldığı sistemi" benimsediklerini belirtir. Engels erkeklerin sahip olduğu özel mülkün artması ve tek eşli ailenin gelişmesinin kadının toplumdaki konumunu değişikliğe uğrattığını ve 'kadın cinsinin' dünya tarihindeki yenilgisini beraberinde getirdiğini, bu yenilgi öncesi cinsel ilişkilerin eşitlikçi ve birbirini tamamlayıcı özellikte olduğunu iddia eder (aktaran Moore, 1988:46). Engels'in bu tezi Marksist ve Feminist analizler üzerinde çok etkili olmuştur.

1960'larda bazı sosyal bilimciler siyasi ve ekonomik eşitsizlikleri anlama ve kalkınma ve gelişmemişlik konularını yeniden değerlendirme arayışları için Marksist kurama ve Marks ve Engels'in izinden giden antropoloji çalışmalarına dönüş yaparken, kadının Simone de Beauvoir'ın 'ikinci cinsiyet' olarak betimlediği konumunun kökeni konusunda arayış içinde bulunan feministler de farklı toplumsal, politik ve ekonomik düzenlerde kadının durumunu anlama yolları geliştirmek için antropolojiden medet ummuştur (Barnard ve Spencer, 2002:385). Ancak, feminist antropologlar antropolojide kadınlarla ilgili birçok bilgi olmasına rağmen, bu bilgilerin doğrudan kadınlara değil, çoğunlukla erkeklere eşleri, kızları ya da kız kardeşleri hakkında sorulan sorulardan temin edildiğini söyleyerek, akrabalık çalışmalarının genellikle erkekler üzerine kurulu olduğu, evlilik sistemlerini erkeklerin kendi ağlarını kurmak için kadınları değiş-tokuş amacıyla kullanıp, insan toplumunun kökeni ve gelişimini kadının toplayıcılık rolüne aldırış etmeden erkeğin avcılık rolüne fazlasıyla önem vererek açıklayan evrimci modelleriyle analiz edildiği eleştirisini getirmiştir (Reiter, 1975:12). Böylelikle bu çalışmalarda bir temsil sorunu olduğu konusuna dikkat çekilmiştir. Aynı görüşü paylaşan Sally Slocum da avcı erkek argümanında erkekler arasında ortaklaşa avcılığın toplumsal örgütlenme ve iletişim açısından daha fazla beceri gerektirdiği, bu nedenle beyninin büyümesi için seçici bir baskı oluşturduğu tezine alternatif olarak bağımlı bir çocukla uzun süreli yaşamak, daha zorlu doğum yapma ve uzun gebelik dönemlerinin toplumsal örgütlenme ve iletişim açısından daha fazla beceri gerektirdiğini öne sürmektedir (1975:46). Marksist düşünceden yola çıkan Eleanor Leacock da "hem kapitalizm öncesi toplumların analizi hem de sömürgeleştirilen ve emperyalizmin

toplumlar üzerindeki etkilerini yorumlamak için etkili bir değiş-tokuş kuramı ortaya konana kadar Üçüncü Dünya ülkelerinin her birinin kendine özgü ve değerli kültür tarihinin ve geleneğinin kapitalist sömürünün çıkarlarına uyacak şekilde çarpıtılmaya” devam edeceğini söyleyerek bu eleştiriye katılır (aktaran McGee ve Warms, 2012:423). Cinsiyet eşitsizliği konusunda oldukça radikal görüşleriyle ün yapan Firestone ise, sosyalist devrimin nihai hedefinin sadece ekonomik sınıf ayrıcalığını değil, ekonomik sınıf ayrımını da gidermek olduğu gibi, feminist devrimin nihai hedefinin de sadece erkek ayrıcalığını değil, cinsiyet ayrımını gidermek olması gerektiğini söyleyerek, insanlar arasındaki üreme organlarıyla ilgili farklılıkların artık kültürel açıdan farklılık oluşturmaması gerektiğini savunur (1970:11).

Yukarıda kısaca özetlenen Marksist ve Feminist eleştirilerin vurguladıkları temel noktaların antropolojiden beklentilerinin tarihsel bağlamda toplumsal, ekonomik ve siyasal örgütlenmelerin neden oldukları ya da birbirini tetikleyen dinamik yapılar ve ilişkiler ağıları içinde değişen, yeniden tanımlanan ya da sürekliliğini koruyan akrabalık, üretim, mülkiyet, cinsellik, temsil ve eşitsizlik gibi kimi temel kavramların ve konuların tartışılma zeminine kaynak olacak ve/veya katkıda bulunacak yöntemler, açıklamalar ve düşünme pratikleri geliştirmesi olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu konuları ve kavramları, birbirleriyle kesişen, örtüşen, birbirini tamamlayan ya da biri diğerini eksik bulan toplumsal cinsiyet ve sınıf olarak adlandırılabilir iki temel gerilim hattına ya da bir gerilim hattının iki ucuna yaslanarak tartışmak mümkündür.

Gerilim Hattının Bir Ucu: Toplumsal Cinsiyet ve Feminist (Marksist) Eleştiriler

Kadın ile erkeğin cinsiyet rollerinin biyolojik değil, kültürel temelde açıklanabileceğine dikkat çeken Margaret Mead Feminizm ile antropoloji arasında ilk köprü kuranlardandır (Özbudun, Şafak ve Altuntek, 2006:324). Joan Scott ise, feminist teorisyenlerin biyolojik cins kavramını reddedip, cinsiyetin kültürel olarak inşa edildiğini vurgulamak için kullanılmaya başlanan ‘toplumsal cinsiyet’ kavramıyla ilgili çeşitli yaklaşımlarda bulunduğunu belirterek, sonuçta üç kuramsal konum –ataerkilliğin kökeni, Marksist gelenek ve Psikanaliz– arasında seçim yapmak durumunda kaldıklarını belirtir (1986:1057). Her bir konumun kendi açmazları olduğunu vurgulayan Scott, ataerkillik kuramcılarının dikkatini kadının ikincil konuma itilmesine verdiğini, ama toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin diğer eşitsizlikleri nasıl yapılandırıldığını göstermediğini, analizin fiziksel olmaktan öteye gidemediğini söyler (1986:1058). Scott’a göre Marksistler toplumsal cinsiyet kavramına uzun süre değişen ekonomik yapıların yan ürünü olarak bakarlar, bağımsız bir kategori olarak ele almazlar, toplumsal cinsiyeti psikanaliz üzerinden değerlendirmeye çalışan Fransız post-yapısalcı feministler ile Anglo-Amerikan nesne-ilişkileri kuramcıları ise kavramı aile ve ev yaşamı deneyimiyle sınırlandırarak, ekonomi, siyaset ve iktidarla ilgili diğer sosyal sistemlerle bağdaştıramaz (1986:1061). Bu bakış açısı daha sonraki dönemlerde özellikle sömürgecilik çalışmalarının verdiği ivmeyle daha geniş kategorilerde çalışılmaya başlayacaktır.

İlk antropolojik çalışmaların yapıldığı dönemlerde bütün toplumların tek toplumsal cinsiyet modeline sahip olduğu savunulurken, *Toward and Anthropology of Women (1975)*, *Women, Culture, and Society (1974)*, *The Female of the Species (1975)* gibi eserlerde farklı cinsiyet sistemlerinin varlığı gündeme gelmiştir (Birkalan, 2009:293). Antropoloji, sömürge sonrası dönemin Batı odaklı, yani eril görüş açısından baktığı için eleştirilmişse de, özellikle 1980 sonrasında “sahada kadın olmak deneyimi” ile bu eleştirilere yanıt vermeye çalışmıştır (Birkalan, 2009:294). Antropoloji alanında toplumsal cinsiyetin tartışmaya açıldığı çalışmalara bakıldığında, ilk dönem olarak nitelendirilebilecek çalışmalar 1970’li yıllarda yapılmıştır. Bu çalışmalarda erkeklere ve kadınlara yönelik kültürel değerlendirmelerde kadına ve erkeğe atfedilen önemdeki asimetrinin evrensel olduğuna dikkat çeken Michelle Z. Rosaldo, saygınlık değerinin hep erkeklerin faaliyetlerine bağlandığını ifade eder (1974:19).

Sherry Ortner, antropolojinin yaratıcılığının bir yandan insana dair evrensel kuralları açıklarken, öte yandan kültürel tikelcilikleri de açıklama çabası arasında oluşan gerilimden kaynaklandığını belirterek kadınların erkeklerden daha fazla 'doğal' ve daha az 'kültürel' olarak nitelendirildiğini söyler (1974:67). Toplum doğal olanı daha çok olumsuz anlamda alma eğilimi gösterdiğinden, bu tür bir ayırım kadının ikincil konuma itilmesine yönelik yanlış bir algı yaratır. Ortner aslında kadının "ham" çocuğu, "pişmiş" sosyal bireye dönüştürerek doğa ile kültür arasında bir nevi aracılık yaptığını savunur (aktaran Barnard ve Spencer, 2002:387). Michelle Z. Rosaldo da kadının çocuk bakımına yönelik kapasitesinden kaynaklanan ev-içi/kamusal alan ayırımının herhangi bir toplumda erkek ve kadın rollerinin incelenmesi için gerekli çerçeveyi oluşturduğunu söyler (1974:24). Yaklaşımların çoğu kamu/özel (Rosaldo, 1974), doğa/kültür (Ortner, 1974) ve üretim/yeniden üretim (Edholm, 1977) gibi ikili karşıtlıklara dayalı olarak yapılmıştır (Barnard ve Spencer, 2002:386).

Kamusal/özel, doğa/kültür gibi ikili karşıtlıklar ve evrensel cinsel asimetri gibi öncüllerin Batı Avrupa toplumunda geçmişi olan ideolojik yapılar olduğunu belirten bazı feminist yazarlar ise, bunların başka zaman ve yerlerdeki düşünce ve insan deneyimlerini yanlış sunduğunu öne sürer (Atkinson, 1982:238). Ortner ve Rosaldo gibi feminist antropologların cinsel asimetrisinin evrensel olduğu iddialarına bir başka yanıt, Marksist bir çizgi izleyen ve Engels'in kuramlarından faydalanan Eleanor Leacock ve Karen Sacks gibi akademisyenlerden gelir. Leacock ve Sacks "kadının baskılanmasının üretim ilişkileri, özel mülkiyet ve sömürgecilik veya kapitalist ekonomik ilişkilerle bağlantılı tarihsel açıdan özgün bir olgu olduğu" saptamasında bulunurlar (aktaran Barnard ve Spencer, 2002:386). Leacock okuduğu etnografilerde sömürgelerde yaşayan kadınların ve erkeklerin Avrupalılar tarafından belirgin bir şekilde etkilenmeden önce üretime tam anlamıyla katıldıklarını gösterdiğini belirtir (McGee ve Warms, 2012:412). Bir uygulama evrensel olduğunda onun insanın doğasında köklü bir durum olduğu düşünülür, ancak Marksistler için bu tür bir durum söz konusu değildir çünkü insanın yapısı sabit ve evrensel değildir, üretim süreci içinde yaratılmıştır. Leacock, yazılarında diğer feminist yazarların kadının konumunu doğum yapma ve çocuk yetiştirme fonksiyonlarına bağlamasına ve özel/kamusal ayırımının cinsiyetlendirilmiş ilişkilerin analizinde her kültürde görülen bir çerçeve sunduğu argümanlarına itiraz eder (aktaran Moore, 1988:31). İkincilliğin evrensel olduğu varsayımında bulunanları tarihsiz bir analiz yönteminden baktıkları ve sömürgecilik ve dünya kapitalist ekonomisinin yükselişini göz önüne almadıkları için eleştirir. Bu arada, Marksist ve Marksist olmayan feministlerin hepsi devlet örgütünün ortaya çıkışıyla kadının ekonomik ve siyasi özerkliğinde nispi bir düşüş olduğu konusunda uzlaşma eğilimi gösterir (Atkinson, 1982:242).

Karen Sacks ise Engels'in kadının ikincilliğinin özel mülkün gelişmesiyle başladığı tezinde değişiklikler önererek, "özel mülkün olmadığı birçok sınıfsız toplumda kadınların erkeklerin tam eşiti olmadığını gösteren çok fazla veri olduğu"na dikkat çeker (1975:214). Kadınların ikincilliğinin temellerini tartışan feminist olan ve olmayan açıklamaları aynı şekilde eleştiren Sacks, kadının ikincil konumunun anne rolleriyle ilgili olduğunu söyler ve bunun Batı'nın aile ve sosyo-cinsel ilişkilerle ilgili kavramlarının diğer kültürlerle yansıması olduğunu, bu nedenle de etno-merkezci olduğunu vurgular (aktaran Moore, 1988:34). Sacks kadının farklı üretim tarzını göz önüne alan bir analiz önerir ve sınıfsız toplumlarda iki üretim tarzı belirler: komünal ve akraba ortaklığı tarzı. Birincide kadın ya da erkek 'üretim araçlarıyla' aynı türden ilişkiler içindedir, bu nedenle birbirlerine 'sahipler'den oluşan bir topluluğun eşit üyeleri olarak dayanışma gösterirler. İkinci tipte ise akraba grupları üretim araçlarını birlikte toplar ve kadının konumu öncelikle kız kardeş mi yoksa eş mi olarak görüldüklerine bağlı olarak değişir. Kız kardeş ise kontrolü sağlayan grubun üyeleri olarak düşünülür, eş ise kendi doğdukları akraba grubuyla olan ilişkilerinden çok evlilik yoluyla üyesi oldukları grubun haklarına tabi olurlar. Moore, Sacks'ın burada kadınların kız kardeş

olarak haklarını eş olmaya göre daha iyi bir şekilde kullanabildiklerini söylemeye çalıştığını belirtir. Sacks bu durumun komünal üretim tarzında görülmediğini, kız kardeş veya eşlerin farklı hakları arasında ayırım yapılmadığını belirtir. Ev-içi/kamusal ikiliğinin kullanımı ve toplumsal ideolojileri ve bu ideolojilerin ekonomik koşullarla ilişkileri konusunda Sacks'i eleştiren Moore, kadınların eş olarak haklarının olduğu sınırlı bir 'ev-içi' alanın, kadınların kız kardeş olarak haklarının olduğu 'kamusal' ya da ortak alandan ayırt etmenin olası olmayabileceğini belirtir. İkinci eleştirisi ise kültürel ideoloji konusuyla ilgilidir. Kadınlara ve erkeklere verilen kültürel değerlerin üretim ilişkilerindeki ilgili konumlarından daha fazlasından kaynaklandığını düşünen Moore, toplumsal cinsiyetin kültürel temsillerinin iyi bilinen bir özelliğinin "belli bir toplumda kadın-erkek ilişkilerini, erkeklerin ve kadınların faaliyetlerini ve katkılarını nadiren doğru bir şekilde yansıtması" olduğunu söyler. Moore ayrıca Sacks'in toplumsal cinsiyet ideolojileriyle sistematik bir şekilde ilgilenmediğini, kadınlara ve erkeklere verilen kültürel değerlerin neden genellikle kaynaklara erişim ve kontrollerini yansıtamadığını açıklama çabasına girmediğini söyler (1988:34-35). Jane Monig Atkinson da Sacks'in "kültürün geri kalanı gibi toplumsal ideoloji de politik ekonomiyi izler" çünkü kadınların ve erkeklerin üretim araçlarına eşit erişiminin olduğu bir sistem ister istemez cinsel eşitlik yaratacağı iddiasının zayıf bir iddia olduğunu öne sürer (1982: 240). Collier ve Rosaldo da toplumsal cinsiyetin kültürel kavramlarının sadece siyasal iktisadın yan ürünleri olduğu düşüncesini reddederler (aktaran Atkinson, 1982:241).

Marksist ve Marksist-olmayan feministler cinsel asimetriyle ilgili tartışmalarında yiyecek aramaya odaklandıklarında, "çoğu artık avcı ve toplayıcı toplulukların genelde dünyanın en eşitlikçi toplulukları olduğu konusunda hemfikir olsa da, bu topluluklardaki cinsiyet rolleri ve toplumsal cinsiyet ideolojisinin de sistematik cinsel asimetriyi ortaya çıkarıp çıkarmadığı konusunda" uzlaşmamaktadır (Atkinson, 1982:239). Atkinson'a göre tüm toplumsal eşitsizlik biçimlerinin üretim ilişkilerinden doğduğuna inanan Marksistler avcı-toplayıcı insanlar arasında algılanan cinsel asimetrinin iki türlü açıklanabileceğini öne sürer: "ya geriye kalan yiyecek arayıcılarını dünyanın pazar ekonomisi yutmuştur, böylece simetrik sistemler asimetriğe dönüştürülmüştür ya da hiyerarşiyi her yerde görece şekilde kendi sınıf sistemleriyle şartlanmış olan Batılı gözlemciler olmayan bir asimetriyi algılamaktadır."

Buraya kadar özetlenen tartışmalardan da anlaşılacağı gibi, antropolojik olarak kadınların ikincilliğinin kökenleri hem tarihsel olarak hem de coğrafi olarak farklı sosyo-kültürel toplulukların siyasal örgütlenme biçimleri ve üretim ilişkileri arasındaki farklılıklar ile bu farklılıklara karşın, değişen derecelerde olmakla birlikte, kadınların ikincil konumlarının evrensel olduğu iddiasının eleştirisi çerçevesinde anlaşılmaya çalışılmıştır.

Gerilim Hattının Diğer Ucu: Sınıf ve Marksist (*Feminist*) Eleştiriler

Antropoloji alanında Marksizm kendini daha çok üretim tarzını ve üretim ilişkilerini uyarılma çabaları içinde gösterir, kapitalizm öncesi toplumların üretim ilişkilerine odaklanır. Engels'in *Aile, Özel Mülk ve Devletin Kökeni* (1884) adlı eserinde, öncelikle aile biçimindeki değişiklikler ve toplumsal cinsiyet ilişkilerini materyal koşullardaki değişikliklere bağlanarak 'kadın sorunu'na katkısının önemi vurgulansa da, feminist teorisyenler Engels'in temelde erkeğin üretim işleri, kadınınsa ev işleriyle meşgul olduğu 'doğal' bir iş bölümü varsaydığına dikkat çeker (Moore, 1988:48). Mülk, babalık ve meşruiyet arasındaki ilişkilerle ilgili argümanı Engels, erkeklerin mülkü 'doğal olarak' sadece genetik çocuklarına bırakmak isteyeceği varsayımında bulur. Üretim ilişkileri ve yeniden üretim ilişkileri birlikte var olan, birbirilerini etkileyen sistemler olarak görülse de, 'ekonomi' ile 'aile' arasında ne yazık ki yapay bir ayırım sürdürülmektedir; ancak aile, akrabalık ve toplumsal cinsiyet/yaş ilişkilerinin ekonomik ve politik ilişkilerden ayrılmasının mümkün olmadığı antropolojide bu ayırım, özellikle sorun teşkil etmektedir. Moore'un belirttiği üzere, üretim ile yeniden üretim arasındaki ilişkilerle ilgili en önemli

antropoloji metni Lévi-Strauss'ın yapısalcılığını eleştiren Claude Meillassoux'nun *Maidens, Meal and Money* (1981) adlı kitabıdır (1988:49). Meillassoux, bu çalışmasında insanın yeniden üretiminin toplumsal ilişkilerinin önemi üzerinde durarak, bu ilişkilerin ekonomik sistemlerin yeniden üretimi üzerinde ne tür bir rol oynadığı sorusunu sorar ve toplumsal yeniden üretimi belirleyen başlıca üç faktör olduğunu iddia eder: gıda, tohum ve kadınlar. Ev toplumunda doğal olarak bu önemli faktörleri yaşlı erkekler kontrol eder. Meillassoux, kadınların ve tahılın kontrolünü 'yeniden üretim araçları' olarak nitelendirirken, bu araçları düzenleyen toplumsal ilişkileri toplumun 'yeniden üretim ilişkileri' olarak tanımlar. Ancak çıkış noktası Engels'inkinden farklıdır. Üretim araçlarının kontrolünün, yeniden üretim araçlarının kontrolünden, yani kadınların kontrolünden daha az önemli olduğunu iddia eder. Bu argüman ile antropolojide Levi-Strauss tarafından öne sürülen eski bir tartışmaya, kadınların değiş tokuşu ve insanın kültürel davranışının kökenleriyle ilgili tartışmaya geri döner (Moore, 1988:49). Moore, Meillassoux'un kadını ele alışı ve yeniden üretim ilişkileriyle ilgili kavramsallaştırmaları, kadının ikincilliğinin biçimlerini analiz etmek yerine, bu ikincilliğin daha fazla tanımlama veya analiz gerektirmeyen yerleşik ve sorunsuz bir ilişkiler durumu olduğunu varsaydığı için feminist antropologlar tarafından yoğun bir şekilde eleştirilmiştir (1988:50). Moore ayrıca, Meillassoux'un analizinde kadınların söyledikleri, yaptıkları ya da düşündükleri yer almadığından tarihi ve etnografik ayrıntı araçlarının yokluğuyla karşı karşıya kaldığını, örneğin cinsel iş bölümüyle ilgili herhangi bir tartışma yapmadığını vurgular.

Morgan ve Spencer gibi evrimciler kadın ve erkek rolleri arasındaki farkı biyolojik yönden açıklarken, Marks ve Engels kadının ikincilliğine tarihsel bir özgünlük olarak bakmaktadır (dip not 208, Özbudun, Şafak ve Altuntek, 2006:347). Toplumsal yaşamla ilgili bir kuram oluşturmasına rağmen Marks'ın nispeten cinsiyetle ilgilenmemesini eleştiren Gayne Rubin, toplumsal dünyada insanların işçi, köylü ya da kapitalist olduklarını, erkek ya da kadın olmalarının pek önemli görülmediğini, bunun tersine Claude Lévi-Strauss ve Sigmund Freud'un toplumsal gerçeklik haritalarında toplumda cinselliğin oldukça belirgin bir şekilde yer aldığını, kadının ve erkeğin toplumsal deneyimleri arasında belirgin farklılıklar gördüklerini vurgular (1975:88). Engels ise *Ailenin, Özel Mülkün ve Devletin Kökeni* adlı eserinde cinsiyetin baskılanmasını, daha önceki toplumsal formlara göre kapitalizmin mirasının bir parçası olarak görür ve cinsiyet ve cinselliği kendi toplum kuramına dahil eder. Engels kadının statüsünün var olan ekonomik ve siyasi ilişkilere dayalı olarak topluma ve döneme göre farklılık gösterdiğini ileri sürer, hatta bunu söyleyen ilk maddecidir (Özbudun, Şafak ve Altuntek, 2006:347). Engels söz konusu eserinde sosyal evrimcilik çerçevesinden bakarak kadının ev işi ve yeniden üretimle, erkeğin ise daha geniş politik ekonomi ve üretimle ilişkilendirilmesinin kadının çocuk doğurması ve çocuk yetiştirmesi nedeniyle 'doğal' bir ayırım olduğunu öne sürer ve kadının baskılanmasının ancak sedanter tarım, tekeşli evlilik ve özel mülk ilişkilerinin gelişmesiyle ortaya çıktığını söyler (Barnard ve Spencer, 2002:387). Erkeğin üretici işgücü ve mülk değer kaynağı haline geldiğinde, 'doğal' işbölümü eşitlikçi özelliğini kaybeder. Bu anlamda, ailenin ve özel mülkiyetin kökeni kadınların ikinci sınıf haline gelmesinin ve sömürülmesinin kökeniyle aynıdır; tarımın başlangıcıyla birlikte toprağa duyulan ihtiyaç, sürüler, aletlerle birlikte mülkiyetin ortaya çıkışı üretimden sorumlu erkeklerin üretim gereçlerini kontrollerine almasının doğal sonucudur (Bloch, 2001:75).

Feminist antropologlar, aslında merkezinde olmasına rağmen bütün bu tartışmalarda kadınların görünmez olduğu, görünür oldukları yerlerde de homojen bir kategori olarak ele alındıkları eleştirisini getirir (Barnard, 2004: 91). Heidi Hartmann *Marksizm'le Feminizm'in Mutsuz Evliliği* adlı çalışmasında Marksistlerin feminizme bakış açısını karı ve kocayı yasa karşısında bir kişi sayarak erkeği merkez alan İngiliz yarasındaki evliliğe benzetip "Marksizm ile feminizm tek bir şeydir ve o tek şey de Marksizm'dir" şeklinde eleştirdikten sonra Marksizm'in kategorilerinin cinsiyet körü olduğunu söyler (2006:2). Ancak Hartmann

feminizmin de tarih körü olduğunu ve yeterince materyalist olmadığını vurgulayarak, “kapitalist Batı toplumlarının gelişimini ve kadınların bu toplumdaki ikincilliğini anlamak için Marksist analizden (özellikle tarihsel materyalist yöntem) ve Feminist analizden (özellikle patriyarkanın toplumsal ve tarihsel bir yapı olarak tanımlanması) yararlanılması gerektiği”ni öne sürer. Hartmann’a göre kadını sadece ekonomik sistemle ilişki içerisinde ele alan Marksist analiz kadını üç şekilde görünür kılar: “1) Marx, Engels, Kautsky ve Lenin gibi erken dönem Marksistler kapitalizmin bütün kadınları ücretli işgücüne kattığını ve bu sürecin cinsiyete dayalı işbölümünü yok ettiğini düşünürler; 2) Çağdaş Marksistler kadınları gündelik hayatın analizine dahil ederek, hayatın her yönünün kapitalist sistemi yeniden ürettiğini söylerler; ve 3) Marksist feministler ev işine ve ev işinin sermayeyle ilişkisine odaklanırlar (2006:5)”.

Marx ve Engels’in kapitalizm öncesi sistemlere ilişkin çalışmaları daha çok mülkiyet tipiyle üretim ilişkileri tipi arasındaki ayrılmaz ilişkiyi göstermeye yoğunlaşır (Bloch, 2001:24). Marx sermayenin yaratılması ve yayılması gibi benzersiz bir amaca sahip olan kapitalizmin diğer üretim tarzlarından farklı olduğunu öne sürer, ancak yaptığı işgücünün yeniden üretimi analizi, neden genelde erkeklerin değil de kadınların evde ev işlerini yapan olduğunu açıklamaya yeterli değildir (Rubin, 1975:89). Ayrıca, kadının evde yaptığı işin görünmezliği birçok toplumda cinsel iş bölümünün bir özelliği olup, araştırmacıların ve karar vericilerin etno-merkezci varsayımları ve yerli toplumsal cinsiyet ideolojileri ile güçlendirilmektedir (Moore, 1988:43). Çalışmak evin dışında karşılığı ödenen iş olarak algılanıyorsa, bu durumda kadının geçimi ve ev içi işgücünün değeri görmezden gelinmektedir.

Marksist-feministler sınıf bilinciyle toplumsal cinsiyet bilincini eşit tutarak ön plana çıkmıştır (Barnard, 2004:81). Bunlardan biri olan ve materyalist analizi patriarkayla ilişkilendirerek Marksizm ile feminizm arasında köprü kurmaya çalışan Firestone biyoloji ve yeniden üretim konusuna fazla ağırlık verdiği için Marksistler tarafından eleştirilmiş, hatta reddedilmiştir (Hartmann, 2006:24). Ancak, pek çok Marksistin kadın sorununa ilişkin olarak geleneksel Marksist analizle yetindiği görülmektedir. Marksistlere göre kadınların durumunu anlamak için doğru çerçeve ‘sınıf’tır (Hartmann, 2006:67). Marksistler açısından kültür öncelikle bir ideolojidir ve toplumdaki baskınlık projelerine hizmet ederek üretimin materyal ilişkilerini ve sınıf oluşumu süreçlerini örtbas eder, bu nedenle eleştirilmelidir (Pels ve Nencel, 1991:8). Antropolojinin nesnesine, yani diğer kültürlerle, alternatif bir kavram getiren Marksizm, onun yerini sınıf ve üretim farklılıklarıyla doldurmuştur, ancak bunu yaparken antropolojinin göreceleştirme potansiyelini azaltmıştır. Engels’in ilkel toplumların sınıfsız olduğu düşüncesinin indirgemeci bir yaklaşım olduğunu söyleyen Bloch, onu Marks’ın çalışmalarındaki antropolojinin retorik ve tarihsel kullanımını birbirine kaynaştırarak, Marksistleri ilkel toplumlarla uğraşacak analitik araçlardan yoksun bıraktığı için eleştirmektedir (2001:30). Althusser’in Marksizmi yeniden formüle etmesinden, özellikle ideolojinin ekonomik ilişkilerden nispeten bağımsız olduğu fikrinden yola çıkan feministlere göre, ideoloji artık toplumun ekonomik temelini üstyapısal bir yansıması olarak görülmek zorunda değilse, o zaman kadının ikincilliği kapitalist üretim tarzıyla ilişkilendirilmeden kuramsallaştırılabilir (Jackson, 1998:21-22). Buna dayanarak Stevi Jackson, Juliet Mitchell’in kadının ikincilliğinin bir zamanlar akrabalığın sosyal düzeni içinde köklenen materyal bir tabanı olduğunu, ancak kapitalizmde akrabalık bağlarının artık toplumsal ve ekonomik organizasyonun temel bir biçimi olmadığını iddia ettiğini söyler. Ona göre, kadının ikincilliği artık ağırlıklı olarak ideolojiktir, bu ideoloji aklımızda yeniden üretilir (1998:22).

Joan Scott’ın eleştirileri göz önünde bulundurulduğunda cinsel farklılıkların ikili zıtlıklara dayalı niteliğinden kurtulması ve geleneksel analiz yöntemlerinden vazgeçilmesi sonucunda toplumsal cinsiyet kavramını bir kategori olarak ele alan “sahici bir tarihselleştirme” ve “yapıbozum” ile hiyerarşik yapının bozulacağı fikrine ulaşılabilir (1986:

1066). İki parçalı ve çeşitli alt gruplardan oluşan birbiriyle ilişkili, ama analitik açıdan farklı olması gereken bir toplumsal cinsiyet tanımı öneren Scott, toplumsal ilişkilerin toplumsal cinsiyetin cinsler arasında algılanan farklılara dayalı yapıcı bir unsuru olduğunu ve iktidar ilişkilerini ifade etmenin birincil yolu olduğunu söyler (1986:1067). Böylece aslında yalnızca analitik bir kategori olarak toplumsal cinsiyet kavramı akademik alanda kullanılmakla kalmaz, pek çok sosyal bilim alanına olduğu gibi antropoloji alanına da hem terminolojik hem de metodolojik açılardan katkı sağlar. Bu katkı aslında Joan Scott'un antropologlar da dâhil olmak üzere akademisyenlerin çalışmalarında, toplumsal cinsiyet kavramını akrabalık sistemiyle sınırlı biçimde kullanmaları ve toplumsal kurumun temeli olarak aile ve eve odaklanmaları şeklinde eleştiriler yönelttiği, sadece akrabalık bağları değil, işgücü piyasası, eğitim ve yönetimi de içeren daha geniş bir bakış açısına gerek duyulduğu (1986:1068) yönündeki saptamalarına yanıt oluşturacak şekilde toplumsal cinsiyete bakışı ve analizi çeşitlendirmesi şeklinde olmuştur. Scott'un eleştirisinin temel noktalarından biri iktidar ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişki ve toplumsal cinsiyet tanımının sadece cinsiyeti değil, sınıfı ve ırkı da içeren siyasi ve toplumsal bir eşitlik görüşü içerisinde yeniden yapılması ve yapılandırılması gerektiği şeklindedir (1986:1075). Böylece aslında toplumsal cinsiyetin bir analitik kategori olarak yer aldığı antropolojik çalışmalarda daha sonraları üzerinde önemle durulacak olan *farklılık* konusuna da vurgu yapmış olur. Collier ve Yanagisako da toplumsal cinsiyet ve akrabalık alanları arasındaki sınırı sorgulayarak hedeflerinin toplumsal cinsiyeti antropolojinin kuramsal merkezine koymak olduğunu söyler (1987:1).

Sınıf üzerinden yapılan tartışmalara bakıldığında Marksist yaklaşımlar ile feminist yaklaşımlar tanımlamalar ve kavramsallaştırmalar üzerinden birbirilerinin açmazlarını ortaya koymuşlardır. Ancak bu tartışmalardan çıkan ve aynı zamanda bu tartışmaları besleyen evrensellik iddiasının ve temsil sorunlarının eleştirisi; kadınların ve erkeklerin üretim ilişkileri ve üretim araçları ile olan bağları açısından değerlendirilmeleri; ev içi emek, eril yanlılık, kadınlar arasındaki farklılık, toplumsal cinsiyet gibi yeni kavramsallaştırmalar ile yapıbozum gibi yeni metodolojik yaklaşımların antropoloji alanını, aynı zamanda feminist ve Marksist bilgi gövdelerini ve bu yaklaşımların tartışmalarını zenginleştirdiği görülmektedir.

Feminist ve Marksist Antropoloji Tartışmaları: Yeni Yaklaşımlar, Yeni Yöntemler, Yeni Tartışmalar, Yeni Gerilim Hatları

1980'lerle birlikte gelişen feminist antropoloji bu alanda ilerleme kaydederek, 'kadınların hepsi bir arada' derken kadınlar arasında sınıfa, ırka ya da tarihe dayalı temel farklılıklar olduğunu vurgulamaktadır. 1980'li yıllarda bir öncü işlevi gören kadın antropolojisinden "dişil antropoloji"ye doğru bir geçiş olduğu görülmektedir. Moore'a göre antropolojinin klasik ilgi alanına giren akrabalık ve evliliğe ilgisi nedeniyle kadınlar etnografik çalışmalarda mutlaka yer alır, ama bu çalışmalarda kadınların temsili sorunludur (1988:1). Kadınların antropolojik yazımda nasıl temsil edileceği sorununun temel bileşeni eril yanlılıktır. Bu yanlılık üç katmanlıdır; antropologun araştırmada kadın ve erkek arasındaki ilişkilerle ilgili çeşitli varsayım ve beklentileri nedeniyle getirdiği yanlılık; çalışma yapılan toplumda var olan yanlılık ve Batı kültüründe var olan yanlılık. Feminist antropologlar yapmaları gereken ilk şeyin bu üç katmanlı eril yanlılık yapısını bozuma uğratmak olduğunu anlamıştır (Moore, 1988:2). Raporlama konusunda eril yanlılığın düzeltilmesi, kadın ve kadınların faaliyetleri konusunda yeni veriler üretilmesi yapılacakların ancak birinci aşaması olarak tanımlanabilir; çünkü kadınları antropolojiye katma konusunda yaşanan asıl sorun ampirik araştırma seviyesinde değil, teorik ve analitik seviyede yatmaktadır. Bu nedenle, toplumsal cinsiyet kavramını bir analitik kategori olarak çalışmalarına katmaya çalışanlar, feminist antropoloji kuramını yeniden çalışmak ve yeniden tanımlamak göreviyle karşı karşıya kalmıştır. Bunu yaparken de klasik antropolojiye kadını sadece 'eklemenin' kadının analitik görünmezliği sorununa çare olmayacağı fark edilmiştir.

Moore sosyal antropolojide açıklama modelleri geliştirilmesinde eril yanlılığın önemini ilk anlayanlardan birinin Edwin Ardener olduğunu söyler (1988:3). Ardener toplumda baskın grupların baskın ifade şekilleri yaratıp, kontrol ettiğini iddia ettiği bir 'suskunlaştırılmış gruplar' teorisi önermiştir (2006:61). Ardener'e göre Çingeneler, çocuklar, suçlular gibi kadınlar da suskunlaştırılmış sayılabilir. Kadınlar çok şey anlatabilir, yaptıkları ve sorumlulukları etnograf tarafından incelikli olarak gözlemlenebilir, ancak gerçeklik modelleri, dünya görüşleri baskın erkek modelinin terimleri aracılığıyla ifade edilemeyeceğinden kadınların 'suskunlaştırılmış' durumu devam eder. Ardener, bilgi veren erkeklerden temin edilen modellerin antropolojik araştırmacıların bildiği ve anladığı türde bir model olduğunu söyleyerek, bunun nedeninin araştırmacıların erkeğe-yönelik bir disiplinde eğitim almış erkekler ve kadınlar olduğunu vurgular (*aktaran* Moore, 1988:3). Yani, eril yanlılık sadece etnograf ve bilgi kaynaklarının çoğunun erkek olmasından değil, kadın erkek tüm antropologların başka kültürlerdeki erkek modellerini açıklamak için kendi kültürlerinin erkek modellerini kullanmalarından kaynaklanır. Bu yüzden, feminist antropoloji sadece kadını disipline katmakla kalmamalı, disiplin kuramının kavramsal ve analitik yetersizliklerini de ele almalıdır.

Ancak geriye dönük olarak kimi saptamalarda bulunmak gerekirse, 1970'lerde feminizmin Marksist ve sosyalist kollarının da benzer bir erkek-merkezci yanlılık taşıdığını hatırlamak gerekir. Yapısal Marksizm'den alınan kapitalist partiarka kuramı söyleminin kendisi bile fazlasıyla eril olarak nitelenmiştir. Annelik, çocuk-yetiştirme ve kadının çocuğa bakması "ev işgücüne" indirgenmesi yoluyla, işçi sınıfını günlük ve genel anlamda yeniden üretme ve erkeğin kadının işgücü üzerinde kontrol sağlaması işlevi görmüştür. Erken dönem Marksistler ev işinin artı değere katkı sağlayan üretici mi yoksa 'sadece' yeniden üretici mi olduğu konusunu tartışmıştır (Blum, 1993:293). "Üretim/yeniden üretim" terimlerinin kapitalist toplumların kültürel kategorilerinin başka koşullar üzerinde etno-merkezci bir zorlama potansiyeline sahip olduğu eleştirilse de, sağladığı çerçeve sayesinde temel bir gözlemlerde bulunulabilmiştir: iş ve çocuk bakımının eşzamanlı talepleri kadının üremeyle ilgili kararlarını, çocuklara verilen değeri ve nesneleştirilmesi gibi çocuk bakımının toplumsal organizasyonunu derin bir şekilde kısıtlamaktadır (Ginsburg ve Rapp, 1991:314). Marksist feministler de dahil bazı Marksist akademisyenler işçi sınıfı ailelerinin kapitalizm için sosyalleştirilmiş işgücü ürettiğini, bu sayede eviçi ilişkilerinin toplumsal olarak yeniden üretim yapısı olduğunu varsaymaktadır, ama bunu gösterememektedir. Marks, üretim ve yeniden üretimi birleşik bir süreç olarak görse de, bazı Marksistler ve Marksist-feministler Engels'in üretim ve yeniden üretim arasında yaptığı ayrımı izlemektedir. Bu işlevsel toplumsal süreç ayrımı alanların cinsiyetlendirilmiş zıt gruplara ayrılmasıyla biraraya geldiğinde, özel alan cinsiyetlendirilmiş yeniden üretim ilişkilerinin yeri olarak inşa edilirken, kamusal alan da cinsiyetlendirilmemiş üretim ilişkilerinin yeri olarak yorumlanır (Collier ve Yanagisako, 1989:36).

Kadınların ve erkeklerin farklı dünya modelleri olduğu görüşü, antropologun içinde yaşadığı toplum kadar çalıştığı toplum için de geçerlidir. O halde bu durum, kadın çalışmaları konusunda kadına bazı avantajlar sağlamalıdır diye düşünülmüş ve kadın antropolojisinin gelişimi aşamalarında çok tartışılarak, eril yanlılığın yerini dişil yanlılığın alacağı endişeleri dile getirilmiştir. Kadın antropologların, araştırma yaptıkları toplumdaki diğer kadınları erkek meslektaşlarından daha nitelikli çalışıp çalışmayacağı tartışmalı bir konudur. Bu tartışmalarda gettolaştırma ve bir alt-disiplin oluşması olasılığı, 'kadının' sosyolojik kategori olarak analitik durumu ve ırkçılık ve etnik merkezlikten oluşan üç tür sorunun ortaya çıktığı gözlenir (Moore, 1988:5). Gettolaştırma ve bir alt-disiplin oluşması olasılığıyla ilgili tartışmalar kadın antropolojisinin disiplin içerisinde bir bütün olarak konumu ve durumuyla ilgilidir. Bu durum odak noktasının kadın olduğu ve 'kadın görüş açısı'nın alternatif oluşturduğu durumlarda, feminist araştırmaların büyük bir kısmının 'eril olmayan' algısıyla 'dişil antropoloji' şeklinde bölümlenip kaybolacağı

endişesinin taşınmasıdır. Ancak Moore bunları tartışırken, kadın antropolojisi ile feminist antropoloji arasındaki önemli bir farkın gözden kaçırıldığını iddia eder: Kadın antropolojisi dişil antropolojinin öncülüdür. Kadınları disiplinde yeniden görünür kılmada başarılı olmuştur. Feminist antropoloji kadınları çalışmaktan fazlasını yapar. Toplumsal cinsiyeti; kadın ve erkek arasındaki karşılıklı ilişkileri ve toplumsal cinsiyetin insan toplulukları, bunların tarihleri, ideolojileri, ekonomik sistemleri ve siyasi yapıları üzerindeki rolünü çalışır. Kadın çalışmalarının sosyal antropolojide bir alt disiplin haline geldiği *suçlaması*, toplumsal cinsiyet çalışmalarının kapsamına dair algımızı yeniden oluşturarak ele alınabilir. Antropoloji farklı uzmanlık gerektiren alt dallarıyla kanıtlandığı gibi çoğulcudur, örneğin, ekonomik antropoloji, bilişsel antropoloji, siyasi antropoloji, hukuk antropolojisi gibi farklı uzmanlık alanları ve Marksizm, yapısalcılık ve sembolik antropoloji gibi farklı kuramsal çerçevelere sahiptir. Toplumsal cinsiyet ilişkilerini bu türden bir tipoloji çalışmasına sokmak istediğimizde, modern sosyal antropolojide alt-disiplin teriminin anlamsızlığını fark ederiz. Toplumsal cinsiyet bu kuramsal çerçevelerin hepsinde yer alma potansiyeline sahiptir (Moore, 1988:6). Feminist antropolojinin disipline en büyük katkılarından biri, toplumsal cinsiyet kimliği ve toplumsal cinsiyetin, 'kadın' ya da 'erkek' olmanın ne olduğunun kültürel inşasıyla ilgili kuramların geliştirilmesi olmuştur. Geçmişte sadece iki farklılık biçimiyle, toplumsal cinsiyet ve kültürel farklılıkla ilgilenilirken, feminist antropolojinin ayırt edici katkısı her tür sınıf ve tarihi ilişki analizinin merkezine toplumsal cinsiyeti oturtmasıdır.

Pels ve Nencel'in de vurguladığı gibi Marksist antropolojinin izlerini aradığı sınıf farklılıkları etnik köken, ırk ve toplumsal cinsiyetle ilgili farklılıkları kapsayamayacağından, bu alanda yapılan çalışmalar sadece antropolojideki sınıf yanlılığını gidermeye yönelik olmaktadır (1991:12). Halbuki feminist antropoloji toplumsal cinsiyet çalışmalarıyla kendini özgürleştirerek hegemonik söylemi sorgulamaya devam etmektedir. Bu sayede tek farklılık anlayışından kurtulan feminizmin sırtını dayadığı farklılıklar yoluyla reform çabalarına giriştiği görülür. Feminizm, merkezine sadece kadını ve kadının ikincilliğini almaktan çıkıp, düşünümSELLİK, etnografin cinsiyeti, buna bağlı olarak etnografin antropolojinin çalışma sahasındaki yeri gibi konularla ilgili bakışın yanı sıra iktidar ilişkileri, sembolik bağlantılar ve toplumun geniş kesimleriyle ilgili daha genel yorumlara yönelmiştir (Barnard, 2001:139). Feminizmin kökleri büyük teorilerde yatmaz, ancak Barnard'a göre feminizm sadece toplumsal cinsiyet çalışmaları alanında değil, antropolojide de geniş bir alanda kuramsal bir paradigma konumuna ulaşmayı başarmıştır. Feminist antropologlar eski materyallerin üzerinden gitmenin yanı sıra, 1980'lerle birlikte tartışmaya açılan kuramsal gelişmeler ışığında yeni saha çalışmaları yapma fırsatı yakalamıştır (Atkinson, 1982:237). Marksist feministler tarihi analizlerin yolunu açarken, Marksist-olmayan feministler karşılaştırmalı çalışmalara ağırlık vermiştir.

Feministler klasik antropolojiye meydan okuyarak cinsiyet rollerine ve kültürel toplumsal cinsiyet kavramlarına ilgi göstermenin antropoloji analizlerinde temelden değişiklik yapacağını öne sürmektedir. Yazılan etnografileri anlamlı derecede şekillendirmeye başladığında feminist antropolojinin olgunluk seviyesine ulaşacağını söyleyen Atkinson'ın (1982:249) kehanetinin yerine geldiğini düşünebiliriz. Atkinson'a göre bu etnografik çalışmalarda feminist antropologun, kadınların kişisel yaşamlarının analizleri ile erkek-baskın toplumsal yapı arasındaki mevcut uçurumunun yerine her iki cinsin doğasının ve deneyimlerinin toplumsal ve kültürel olarak nasıl örüldüğüyle ilgili birleştirici bir tablo ortaya koymayı hedef edinmesi gerekir.

Althusser'in Marks'ı 'yüzeyden' okumakla "semptomatik" okumak arasında ayırım yapması sonucunda üretim tarzının doğasına ilişkin daha iyi içgörü sağlanabileceği düşüncesi doğmuştur. Bu özgürleştirici düşünceye sarılan Marksist eleştiri, Marksist antropologlara Marks'ın sözlerini onun amaçlarından ayrılmadan eğip bükmek için alan kazandırmıştır (Barnard, 2001:141). Marks'ın *Kapital*'de geliştirmiş olduğu sınıf, çelişki,

üretim tarzı, eklemcilik ve daha öncesinden gelen ideoloji gibi kavramlar bu sayede Marksist antropolojinin araçları haline gelerek, kapitalizmin incelenmesinde tanımlanmış, böylece birer otorite olarak değil toplumsal analiz için birer rehber olarak kullanılmışlardır (Bloch, 2001:211). Ancak, antropolojide Marksizmin temel sorunu aslında “kapitalist toplumlara ilişkin bir kuram olması ve kapitalizm-öncesi toplumlarla ilgili mesajının doğrusal bir evrimcilik dili” içermesidir (Eriksen ve Nielsen, 2010:179).

Bu yazıda her ikisi de gerek kuramsal gerekse uygulama bazında zengin bir araştırma ve çalışma kültürüne sahip olan Marksist ve Feminist yaklaşımların antropolojideki izdüşümlerini yakalama çabası içerisinde sınıf ve toplumsal cinsiyet eksenindeki eleştirileri ve tartışmaları ele alınmıştır. Her ikisinin de üretken ve birbirlerini tamamlayıcı, hatta birbirlerine olumlu katkı sağlayacak bir gerilime sahip, eleştirel yaklaşımlar olduklarının altı çizilmeye çalışılmıştır. Politik bir duruş sergileyen bu iki düşünce biçimi zengin konu çeşitliliği içerisinde antropolojik açıdan yoğun bir şekilde ele alınan ve her biri ayrı bir tartışma alanını temsil eden cinsiyet ve sınıf eşitsizliği, aile, akrabalık, üretim/yeniden üretim, doğa/kültür, kamusal/özel alan, işgücü gibi konular açısından tartışıldığında; temel aldığı kuramın kapitalist toplumla sınırlı olması bariyerini aşmaya çalışan Marksizmler ile toplumsal cinsiyet çalışmaları sonucunda odak noktasına *farklılıkları* yerleştirmenin getirdiği rüzgârla üretkenliği giderek artan Feminizmler’in antropoloji disiplinine yeni perspektifler eklemeye ve toplumsal yaşamın çözümsüzlüklerine siyasal bir güç katan antropolojik yaklaşımlar kazandırmaya devam edeceği anlaşılmaktadır.

Kaynaklar

- Ardenner E. (2006) Belief and the problem of ‘women’ revisited. Lewin E (ed.): *Feminist Anthropology: A Reader*. Malden: Blackwell Publishing, 47-65. İlk olarak *Perceiving Women*. London: Malaby Press, 1975’te yayınlanmıştır.
- Atkinson JM. (1982) *Anthropology*. *Sign* 8(2):236-258.
- Barnard A. (2004) *History and Theory in Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Barnard A, Spencer J. (ed.) (2002) *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*. London, New York: Routledge.
- Birkalan H. (2009) Türkiye’de feminizmi ve antropolojiyi yeniden düşünmek: feminist antropoloji üzerine eleştirel bir deneme. *Cogito* (58):286-336.
- Bloch M. (2001) *Marksizm ve Antropoloji: Bir İlişkinin Tarihi*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Blum LM. (1993) Mothers, babies and breastfeeding in late capitalist America: the shifting context of feminist theory. *Feminist Studies* 19(2):290-311.
- Collier JF, Yanagisako SJ. (1989) Theory in anthropology since feminist practice. *Critique of Anthropology* 9(2):27-37.
- Eriksen TH, Nielsen FS. (2010) *Antropoloji Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Firestone S. (1970) *The Dialectic of Sex: The Case for Feminist Revolution*. New York: Bantam Books.
- Ginsburg F, Rayna R. (1991) The politics of reproduction. *Annual Review of Anthropology* 20:311-343.
- Hartman H. (2006) *Marksizm’le Feminizm’in Mutsuz Evliliği*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Jackson S. (1988) Feminist social theory. Jackson S, Jones J (ed): *Contemporary Feminist Theories* Edinburgh: Edinburgh University Press, 12-34.
- McGee J, Richard LW. (2012) *Anthropological Theory: An Introductory History* (Fifth Edition). New York: McGraw-Hill.
- Moore HL. (1988) *Feminism and Anthropology*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Ortner S. (1974) Is female to male as nature is to culture. Rosaldo MZ, Lamphere L (ed): *Women, Culture and Society*. Stanford: Stanford University Press, 67-87. İlk olarak *Feminist Studies* 1(2):5-32, 1972’de yayınlanmıştır
- Özbudun S, Şafak B, Altuntek, NS. (2006) *Antropoloji: Kuramlar/Kuramcılar* (Genişletilmiş Baskı). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Pels P, Nencel L. (1991) Introduction: critique and the deconstruction of anthropological authority. Nencel L, Pels P (ed). *Constructing Knowledge: Authority and Critique in Social Science*. London:Sage, 2-21.

- Reed E. (1957) Anthropology today: the flight from materialism and evolutionism. *International Socialist Review* 18(2):54-60.
- Reiter RR. (1975) Introduction. *Towards an Anthropology of Women*, 11-20. New York: Monthly Review Press.
- Rosaldo MZ. (1974) Woman, culture and society: a theoretical overview. Rosaldo MZ, Lamphere L (ed): *Women, Culture and Society*. Stanford: Stanford University Press, 17-42.
- Rubin G. (1975) The traffic in women: notes on the 'political economy' of sex. *Toward an Anthropology of Women*. New York: Monthly Review Press.
- Sacks K. (1975) Engels revisited: women, the organization of production and private property. Reiter RR (ed). *Toward an Anthropology of Women*. New York: Monthly Review Press, 211-234.
- Scott WJ. (1986) Gender: a useful category of historical analysis. *The American Historical Review*. 91(5):1053-1075.
- Solum S. (1975) Woman the gatherer: male bias in anthropology. Reiter RR (ed). *Toward an Anthropology of Women*. New York: Monthly Review Press, 36-50. İlk olarak Jacobs S-E (ed) *Women in Perspective: A Guide for Cross-Cultural Studies*. Urbana: University of Illinois Press, 1971'de yayınlanmıştır.